

Müellif: Abdurrahman Beşikci

Tarih: 20 Zilkade 1445 (28 Mayıs 2024)

Yayın Yeri: İKAN Blog

Giriş

Hamd gizli-aşikâr her şeyi bilen Allah Teâlâ (c.c)'ya, salât ü selâm kendisinde hayır bulunan-bulunmayan her mükellefe teklifi işittiren Rasulullah (s.a.v)'a olsun. Allah Teâlâ'nın kelimini anlamak için yoğun bir düşünme süreci yürütmek kaçınılmazdır. Mahluk olan insanların sözlerini anlamak ve anlamlandırmak için dahi çokça düşünmek gerekirken her şeyi bilen ve bizleri bu imtihan yurdu olan dünyaya gönderen Allah Teâlâ'nın kelâmı söz konusu olduğunda daha fazla düşünmenin gerekeceği oldukça aşikârdır. Bu düşüncenin hatadan korunması hususunda insanı muhafaza edecek olan alet ise mantıktır. Bu yazıda mantığın tefsir ilmine etkisini Enfâl suresi 23. ayet özelinde inceleyeceğim. Bu ayet hakkında birçok alim kalem oynatmış olup bunları farklı yazılarda bir seri şeklinde sunmaya gayret göstereceğim. Bu mecalde kalem oynatan ulemadan inceleyeceğim ilk isim ise İbn Hişâm'dır. Başlamadan evvel ayet-i kerimeyi verecek ve sorunu ortaya koyacağım.

Enfâl 23. Ayetin Tefsiri

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Küçük Öncül (i): Eğer Allah Teâlâ onlarda bir hayır bilse idi elbette onları işittirirdi.

Büyük Öncül (ii): Ve eğer işittirecek olsaydı elbette onlar yine dönerlerdi.

Netice (iii): Eğer Allah Teala onlarda bir hayır bilseydi onlar yine dönerlerdi.

Bu kıyasın neticesi ise imkansızdır. Nitekim Allah Teâlâ bu kimselerde hayır bilseydi onların yüz çevirmemeleri gerekirdi. Halbuki bu kimseler yüz çevirmiştir. O halde Allah Teâlâ'nın onlarda hayır bilmemiş olması gerekmektedir. Hayır bildiği halde bu kimselerin yüz çevirecek olması ise netice olarak lazım gelmektedir. Bu durumda Allah Teâlâ'nın bilgisi - hâşâ- cehalet olmuştur ki bu da imkânsızdır.

İbn Hişâm, talebelerin mezkûr ayetin nasıl anlaşılacağına dair kendisine soru yönelttiğini belirtir. Bu soruya göre ayet-i kerimede -yukarıda geçtiği üzere- zahiri itibariyle neticesi imkânsız bir kıyas söz konusudur. İbn Hişâm bu problemin çözümünde üç farklı cevap olduğunu söyler. Bunlardan iki tanesi ilgili ayetlerin aslında bir kıyas oluşturmadığıdır. Üçüncü çözüm ise kıyasın varlığını kabul edip imkânsız bir neticeyi gerekli kılmayacak şekilde tevil edilmesine dairedir. Şimdi bu çözümleri tek tek ele alacağım.

1) Kıyasın varlığını inkar için sunulan delillerin ilki olan bu delilde İbn Hişâm iki önermede tekrar eden bir orta terimin bulunmadığını söylemektedir. Buna göre ayetin henüz başındaki "فَاذْكُرُوا اللَّهَ إِذْ أَنْعَمَ عَلَيْكُمْ وَلَا تُنْسُوا وَصِيَّاتَهُ الَّتِي نَبَاهِكُمْ بِهَا لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ" faydalı bir işittirme anlamına gelmektedir. Ayetin ilerleyen kısımlarındaki "فَاذْكُرُوا اللَّهَ إِذْ أَنْعَمَ عَلَيْكُمْ وَلَا تُنْسُوا وَصِيَّاتَهُ الَّتِي نَبَاهِكُمْ بِهَا لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ" ise faydasız bir işittirmedir. "İşittirme" kelimelerine İbn Hişâm'ın dediği anlamın verilmesi halinde gerçekten de tekrar eden bir orta terimden bahsetmek söz konusu değildir. Zira her ne kadar aynı telaffuz tekrar etse de kıyasın lafızlar değil anlamlar ile kuruluyor olması sebebiyle orta terimin anlamca tekrar etmemiş olması mezkûr iki önermenin bir kıyas formunda bir araya getirilemeyeceği söylenmiş olur. Bu vecih ayet-i kerimeye dair yazacak olduğumuz müstakbel yazılarda daha detaylı olarak ele alınacaktır.

2) İbn Hişâm'ın sunmuş olduğu ikinci delil de orta terimin tekrar etmediğine yöneliktir. Buna göre ayet-i kerimenin ilk kısmında geçen ve küçük öncül olduğu iddia edilen ifadedeki işittirme "Allah Teâlâ'nın onlarda bir hayır bulunmadığını bilmesi" takdirinde gerçekleşmektedir. Ancak gözüken o ki bu şartlı önermelerde taraflar arasında kurulan tahakkuk itibariyle nispetin olası mümkün durumlarından birisidir. Yani söz konusu takdir "فَاذْكُرُوا اللَّهَ إِذْ أَنْعَمَ عَلَيْكُمْ وَلَا تُنْسُوا وَصِيَّاتَهُ الَّتِي نَبَاهِكُمْ بِهَا لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ" ifadesinin bir cüzü olarak düşünülmediği müddetçe orta terimin tekrar etmesine bir engel teşkil etmemektedir. Öte yandan mezkûr takdir ancak şartlı önermenin

taraflarından birisinin parçası haline getirilirse cevap geçerli olacaktır.

3) Üçüncü vecih ise ilk ikisinin aksine kıyasın varlığını kabul edip neticeyi gerektirdiğini kabul ettikten sonra yapılagelen bir açıklamadan ibarettir. Buna göre küçük ve büyük terimlerde cihet tayin edilmek suretiyle ayetteki zikredilen problem giderilmeye çalışılmıştır. Buna göre her iki önerme de mutlaka-i vaktiye cihetiyle düşünülme suretiyle ele alınacak olurlarsa ayet bir imkansızlığı gerekli kılmayacaktır. Buna göre öncüller ve netice -tadiriyle birlikte- şu şekilde düşünülmektedir:

□□□□□□ □□ □□□□ □□□□ □□□□ □□□□ □□□ □□□

□□□□□ □□ □□□ □□□□□□ □□□□□□ □□□

□□□□□ □□□ □□□ □□□□□□ □□ □□□□ □□□□ □□□□ □□□□ □□□ □□□

Buna göre Allah Teâlâ'nın onlara dair hayır bilgisi belirli bir vakit için iken onların yüz çevirmeleri ise kendilerinde hayır bilinen vakitten sonraki bir vakitte gerçekleşmiştir. Dolayısıyla burada bir imkânsızlık da yoktur. Zira Allah Teâlâ'nın bu kimselerde bir vakitte - imanları sebebiyle- hayır bilmesi ancak bu imanlarından sonraki bir vakitte küfre düşmeleri - ki Allah Teâlâ onların bu vakitteki hayırsızlıklarını da ezelde bilmektedir- herhangi bir imkânsızlık barındırmamaktadır.

Buraya kadarki anlatıdan da anlaşılacağı üzere İbn Hişâm mezkûr ayetin imkânsız neticeyi gerekli bir kıyas olduğu anlayışına yine mantık ilmi çerçevesinde üretilmiş üç farklı yanıtla cevap vermektedir. Önümüzdeki yazılarda bu ayet-i kerîme etrafında ulemanın yapmış olduğu tahlilleri zikretmeye ve ulemanın tefsir ilminde mantık ilmini açık kullanımlarına dair örnekleri arttırmaya devam edeceğim.